

ПОЛИТИЧКЕ БОРБЕ
КНЕЗА МИЛОША ОБРЕНОВИЋА
(1815–1839) – ОД ИСТОРИЈЕ ДО
УСМЕНЕ НАРОДНЕ ТРАДИЦИЈЕ

Институт за књижевност
и уметност, Београд

Апстракт: Осим историјских извора, у раду се тематизују, систематизују и анализирају забележени усмени наративи и песнички садржаји који на карактеристичан начин описују веома бурну и драматичну борбу коју је кнез Милош Обреновић водио против политичких противника и неистомишљеника, у периоду од 1815, па све до изгнанства из Србије 1839. године. Особеним транспозицијама историјских садржаја у ткивима усмених форми (гласина, анегдота, предање, прича о животињама, изрека, клетва, басма и песма) придоносила је и специфична природа и појава кнеза Милоша, који се у нашој традицији издвојио као једна од најподстицајнијих личности за усмено приповедно обликовање.

Кључне речи: кнез Милош Обреновић, политичке борбе, политички противници, буне, историографија, усмена народна традиција, анегдота, предање, изрека, песма

Одмах после сређивања односа с Турцима 1815, кнез Милош Обреновић је почео да решава и сложене унутрашње прилике. С једне стране, борио се за увођење реда у земљи, а с друге, водио је жестоку политичку борбу. У почетку, његови најопаснији политички конкуренти били су прослављени војвода из Првог српског устанка Петар Николајевић Молер и владика шабачки Мелентије Никшић. Кад је кнез Милош 1815. стигао с устаничком војском у Палеж (Обреновац), он је прешао преко Саве у село Прогаре, где се састао с Петром Молером. На позив да пређе у Србију, Молер је затражио Милошево обећање да неће осионо и самостално владати као Карађорђе него да ће управу равноправно поделити с њим, Павлом Џукићем и протом Матејом Ненадовићем. Анегдота памти Милошеву лукаву изјаву: „Хајдете да се ради! Па ви, који сте паметнији, наређујте како год знате да је боље!“ И Молер је прешао с мало дружине у Србију и похитао је Ваљево. Кад су Срби очистили Ваљево од Турака, Молер је опоменуо Милоша њиховог прогарског договора. Милош је одговорио алегоричном причом о животињи:

Истина, то је све и добро и паметно, ал’ је још иста кућа наша туђа и не своја, и тако је зец још у гори; већ дајте да ми свако живо прионемо кућу очи-

стити од душмана и земљу освојити; пак ћемо топрв и лашње зеца уловити, ражањ му наћи и усјећи, па сјести благовати (Милутиновић 1888: 273–274).

Милошев одговор представља шири контекст приче из које је проистекла пословица: „Зец у шуми, а он ражањ гради“ (Караџић 1965: 114). Да би дочарао колико је непријатељство међу дахијама и устаницима, у току преговора у Хасан-пашиној Паланци (4. март 1804), занимљиво је да и Карађорђе приповеда Турцима причу о уцвеленом оцу и повређеној змији, а из које се осамосталила пословица: „Док год ја гледам свој реп, а ти свога сина гроб, нема пријатељства међу нама“ (Ђурић 1980: 54; Караџић 1965: 94). Актуелизација аполошких прича потиче отуда што се култови вођа оба српска устанка граде према интернационалном фолклорном обрасцу о мудрому и вештом владару (Златковић 2007: 75).

Међу народом Милош је већ тада био оглашен као први старешина, а потом га је признао и београдски везир Марашлија. Тако Молер остане незнатнији од Милоша, али први до њега. Кад се све умирило, Милош је предложио Молера за председника Народне канцеларије у Београду јер је био писмен и знао је турски језик. Но, Молер није одустајао од намере да се барем изједначи у власти, па је његов однос с Милошем постајао све лошији. Судећи према анегдотама, на затегнуте односе ватру је доливао још и Мелентије Никшић. Вративши се из Цариграда у Београд с владичанским чином, тако је дигао главу да је хтео да он буде први старешина, попут митрополита Петра I Петровића у Црној Гори. Према сведочењима савременика, владика је носио буздован и пасао је сабљу (Гавриловић 1908: 319; Караџић 1969а: 79; Милићевић 1888: 439–441). Приповеда се да је прво хтео с пута да уклони Молера јер је био писмен човек, а тек после Милоша, с којим је мислио да ће лакше изаћи на крај. Зато је владика приметну сплетку да завади Милоша и Молера. На Скупштини у Београду, на Ђурђевдан 1816, пошто се кнез Милош и Молер посвађају, прича памти да је Милош поручио: „Ја сам вам, браћо, досад био старешина, а одсада ето вам Молера!“ Кнезови су скочили на Молера, везали су га и предали паши у град. Из Кнежеве околине потом су се раширили компромитујући гласови о Молеру. Зборило се да је проневерио 4000 гроша, да је издајица, да је живео с две жене, да је мрсио о постовима (Гавриловић 1908: 313). Кнез Милош се и доцније служио тенденциозним анегдотама као убојитим политичким и пропагандним оружјем, правдајући њима и најтеже злочине. Сутрадан, потписали су се сви кнезови за Молерову смрт, а међу првима био је митрополит Мелентије Никшић. Паша је кнезове одговарао, али када су они једногласно повикали: „Ја ми, ја он!“, заповедио је, па су Молера ноћу удавили (Караџић 1969а: 79–80). Ана, Молерова кћи и прва жена Петра Лазаревића Чукића, казивала је занимљиву причу о томе да је њеном оцу у тамницу одлазио његов син, односно њен брат Сима с гулама, па му је гудио и певао:

Камен мосте, не нијај се!
Мој драгане, не надај се!
Не даду мене за тебе!¹

Док је Сима гудио и певао, Молер је лимом стругао окове. Пошто их је престругао, побегао је из тамнице, али су га Турци ухватили и удавили (Милићевић 1888: 391). Исте ноћи, удављени су и чувени Карађорђевој војвода, капетан Радич Петровић, као и кујунџија Јован Деља, оптужен за ковање лажног новца. Њихове лешеве Турци су избацили на Калемегдан, где су читав дан лежали да их свет разгледа. Народ их је измолио, па су их сахранили на гробљу, с леве стране београдске цркве (Исто: 541; Куниберт 1988: 124; Гавриловић 1908: 269; Караџић 1969б: 206). У традицији се памти приповедни детаљ – на Молеровом погребу један његов сродник упитао је неког Србина да ли је право учињено што је јунак настрадао, а овај му је пакосно одговорио да јесте чим се жртве нису буниле (Гавриловић 1908: 315).

После Молерове смрти, Народна канцеларија изгубила је значај (Исто: 317). Сматрајући да је највећу опасност отклонио, владика Мелентије се из Београда упутио у Шабац. Међутим, кнез Милош је дознао и за његове наводне договоре с Марашлијом да га изда, па да паша онда може несметано да покупи оружје од народа. Према причи, за такву услугу паша се обавезао да ће Мелентију помоћи да завлада Србијом (Исто: 441). Стога Кнез пошаље Марка Штитараца, Вула Глигоријевића и Петра Лазаревића Цукића да Мелентија убију у путу. Према сазнањима Бартоломеа Куниберта, Штитарац се задржао у некој механи, у којој се и напио, па је Мелентије успео да прође заседу. Страхујући од Милоша, Штитарац је отишао у Шабац и усмртио владика у његовом двору. Том приликом погубио је и два ђака, Милету Николића и Миту Зубанова (Куниберт 1988: 123, 125–127; Гавриловић 1908: 320; Таљандије 1999: 173–175; Протић 1998: 328–329; Милићевић 1888: 441). Према анегдоти, која говори како казна достиже виновника почињеног греха, убице су похарале Мелентијев двор. Штитарац се хватао за оружје. Вуле је узео нож, паласке, чибук и неке ситне паре, а Цукић је, видевши крв, оставио све што је у први мах узео. После многих година лопови похарају Вулетов дом. Однесу му онај нож, чибук, ситне паре и још пет стотина дуката његове тековине. После тога, госпођа Вида, жена Вулова, говорила је: „Дођоше лопови за проклете ситне паре, те ми однеше 500 дуката праве мукe“ (Милићевић 1888: 442).

Мелентије Никшић је сахрањен у шабачкој цркви. Као и у случају убиства Петра Молера, Милош је ширио гласове да је владика издајник, да се нудио да обезоружа народ, да су га убили хајдуци (Гавриловић 1908: 320). У похвалној биографији кнеза Милоша ни Вук Караџић није споменуо праве околности већ је навео да су вла-

1 Варијанта читаве песме забележена је у Дувну, у Босни (Rubić 1924: 363).

дику убили ноћу хајдуци (1969а: 80). Пред Русима, Милош је причао да је владику народ убио јер је наводно хтео да отрује Милоша, а пред Портом се рехабилитовао тврдњама да је Никшић пао као жртва народног гнева зато што се као свештено лице мешао у политику (Стојанчевић 1966: 96).²

Ма како да је Милош умео вешто да шири усмену пропаганду, серија политичких убистава није се могла сакрити. После Никшићеве смрти, Стефан Живковић Телемах није крио незадовољство. Због јавних оптужби, Милош га је протерао у Букурешт. По његовом одласку из Београда кружила је прича да је Живковић упутио увредљиво писмо, због којег је кнез скакао од љутње и заверио се „50 кеса потрошити док га или увати или замами на прилику, где ће му се осветити, не мање главом и срамотом“ (Караџић 1987: 507; Гавриловић 1908: 366–367; Војиновић 2019: 25–26).

Ни српска емиграција у Бесарабији није мировала већ је припремала Карађорђево повратак у Србију. Посебно се ангажовао бивши кнез и командант на Дринском ратишту 1813. године Сима Марковић. Кад се о томе дознало, Турци су потражили да се Сима ухвати. У новембру 1816, у селу Вранићу, кнеза Симу Марковића извели су пред кнеза Милоша који је хтео да га погуби. На молбу многих, ипак, поштедео му је живот, под условом да убудуће „седи с миром“ (Милићевић 1888: 330; Караџић 1969а: 93). Међутим, после неколико месеци, током 1817, Сима се договорио с Павлом Цукићем и Драгићем Горуновићем из Ропчева, па су побунили шест нахија. Премда су бунције убрзо савладане, кнез Сима се неко време крио у Борку и у другим местима. Препричавало се да су га најпосле ухватили у селу Ђелијама код неког пријатеља, скривеног у великој каџи. Чувши да је Сима ухваћен, предао се и капетан Драгић Горуновић. Милош их је обојицу послао у Београд Марашли-Али паши, који их је погубио у марту 1817, на месту где је некада била гостионица „Српски краљ“. Најпре су посекли Симу, па Драгића. Према анегдоти, целат није могао једним ударцем да пресече Симин врат него је тесао неколико пута. Чекајући смрт, Драгић је довикнуо: „Сеци јуначки! Мухамеда ти твога! Ја сам седамдесет турских глава одсекао, па ми је опет рука боље секла него твоја!“ На те речи, дојури Турчин из оближњег дућана, па једним ударцем одруби главу Драгићеву (Милићевић 1888: 330–331; Стојанчевић 1966: 97; Васиљевић 2019: 4).³

² У том периоду, збори се да је кнез Милош заповедио и убиство Глигорија Радојчића, архимандрита манастира Благовештење на Руднику. О томе сведочи анегдота. Кад је на њега опалила прва пушка, која га није згодила, он није хтео да побегне него је викао: „Ко то плаши ноћас кокоши?!“ У том пукне опет пушка и убије га. Сахрањен је поред манастира (Караџић 1969а: 151, 399; Милићевић 1888: 596; Гавриловић 1909: 454).

³ Јуначка смрт једна је од најчешћих тема устанничких анегдота. Гласовите су приче о легендарним смртима Васе Чарапића, Стевана Синђелића, Хајдук Вељка, Јакона Авакума, Танаска Рајића (Златковић 2007: 113–115).

Кнез Милош је искористио прилику да се ослободи и Павла Цукића. У писму од 6. јуна 1817. Михаилу Герману Кнез пише да је „Цукић с Драгићем и инима возбунтовао 1. марта те године, и да је он, поймавши га, лишио жизни с два његова главна приврженика“. Међутим, Цукићеву смрт друкчије и живописније представља народна прича. После стишавања буне, Павле Цукић је упућен у Крагујевац, одакле га је муселим с писмом отпремио за Београд Марашлији. Уседнули су га на коња, а ноге су му заковали испод коња у букагије. Цукић је путем окован певао:

Чудиће се и гора и трава
Куд се деде Цукићева глава!

Заноћио је у селу Рогачи, али се није више пробудио. У Рогачи се приповедало да се он усмртио отровом који је носио у прстену јер је знао да ће Турци да га муче и погубе. Пратиоци су му одсекли главу и однели је у Београд, а тело му је укопано у Рогачи крај пута. У варијанти се казује да је кнез Милош посекао Цукића, а да се Марашлији правдао да је Цукић успут пао с коња и да је скрхао врат (Милићевић 1888: 805–806; Гавриловић 1908: 338).

Након низа искушења чинило се да се кнез Милош ослободио најжешћих политичких противника. Међутим, у лето 1817. године допрла је вест да је у Србију тајно стигао Карађорђе и да уз помоћ грчких хетериста спрема борбу против Турака. Догађаје око Вождовог убиства прати мноштво усмених прича које творе опширнију и посебну тему (Златковић 2008: 323–346; Исто 2014: 145–171; Исто 2017: 19–26). Убрзо након Карађорђеове смрти, на Митровдан 1817, Скупштина кнезова прогласила је Милоша за доживотног и наследног кнеза (Гавриловић 1908: 393; Караџић 1969а: 80, 399). Међутим, нови отпор Милошу и његовој влади јавио се у марту 1821, у Пожаревачкој нахији. Буну су предводили угледни кнежеви Марко Тодоровић Абдула и Стеван Тодоровић Добрњац. Милош је побуну угушио у зачетку. Ухваћене вође Абдула и Добрњац открили су Марашлијину завереничку улогу. Њихова искреност „ганула“ је Кнеза и он им је поштедео животе. Али после две године (1823), Абдула је убијен под неразјашњеним околностима. О његовој смрти сведочи анегдота. Уочи Светог Саве, приповеда се да је Абдула био на вечери у Пожаревцу, у кући Василија Којића, писара Јоксима Милосављевића. Кад се касно враћао кући, испред авлије грунула је пушка из мрака и усмртила га. Убица никад није пронађен, а нагађа се да је наручилац убиства био кнез Милош. Добрњац је побегао у Аустрију, а огорчени Кнез конфисковао му је имовину и отерао му је и жену и децу у изгнанство (Куниберт 1988: 151–154; Гавриловић 1909: 83, 511–517; Стојанчевић 1966: 121).

Кнез Милош је затим открио незадовољство и у најближој околини јер су заверу спремали секретар Лазар Тодоровић и хазнадар

Никола Николајевић, вође русофилске партије у Србији. Милош је ухватио њихов тајни памфлет. Критиковали су Кнежеву неморалност, лакомисленост, заводљивост и претили су убиством. Кад је Милош почео да истражује ауторство писма, Тодоровић се правдао да су Николајевић и он то учинили добронамерно, указујући на грешке у владању. Не знајући за Тодоровићево признање, Николајевић је негирао ауторство и величао је Милоша. Анегдота бележи његову хвалу, по којој је за шест година Кнежеве владе Србија „дорасла као лепа девојка за удају и момци се грабе који ће је узети“ (Гавриловић 1909: 519–528). Тодоровићевој и Николајевићевој партији припадао је и Милошев агент Михаило Герман. Вели се да је он Кнезу писао дуго писмо у коме је бранио оптужене, наводећи примере из светске историје да су владарима најближи сарадници упућивали пасквиле (Исто: 539). Германове речи стигле су доцкан јер је Николајевић убијен 22. јануара 1822. из пиштоља „од остраг“ у црнућкој шуми и погребен је код манастира Враћевшнице. Алекса Симић мисли да је Николајевић страдао из других разлога. Биле су распрострањене гласине да је превише „џарао“ Кнеза због милоснице Станке из Страгара (Симић 1997: 81; Караџић 1969а: 160). Приповеда се и то да је Јован Ковач Петровић побегао из Србије пошто му је Милош заповедио да окује пријатеља Николу Николајевића (Милићевић 1888: 260). Претходно је Ковач саставио писмо са до сада непознатом песмом од 135 стихова, у којој моли Кнеза да поштеди оптужене Николајевића и Тодоровића. Између осталих, песма садржи стихове:

То учини сад онима Сужним, / Сужним твојим: Теодоровићу / И Николи Николајевићу, / Који љуто у тамници цвиле, / Не видећи сунца ни месеца, / Нити зоре, ни белога данка, / Који Роду досад верни бише, / Теби свагда по вољи чинише, / И којима жао није умрети, / Верност своју само показати / Према Теби и Имену Твоме, / Живи сведок ја сам свагда томе / Ако су се штогод замерили, / Као људи јесу сагрешили, / Ал по злобце ништа не чинише, / Већем добро за Тебе тражише; / Јербо желе, да свачем на свету, / Као прва у Србији глава [...] (Војиновић 2019: 27–28)

Лазар Тодоровић је психички попустио, али га је Милош вратио у службу (Гавриловић 1909: 531–536). Јован Хаџић је мислио да је кнегиња Љубица, уз помоћ Николајевића и Тодоровића, хтела да упозори Милоша на његово рђаво владање (1864: 41). Садржина Николајевићевог списка толико је поразила Милоша да се он обратио народу прокламацијом, тражећи да му се слободно изрази мишљење о влади. Кнез ипак није могао да истрпи критике. Дознавши да је Скупштина у Ваљеву одиста хтела да му представи мане, кнез се обрушио на проту Матеју Ненадовића који је, без икаквих доказа, био принуђен да потпише да је радио на издајству државе (Караџић 1969а: 544).

У то доба, 1821. године, у Србију је прешао Младен Миловановић. Током Првог српског устанка он је био најугицајнија личност

после Карађорђа. О његовом драматичном боравку у Крагујевцу и о његовом мучком убиству постоји читав комплекс анегдотских казивања (Милићевић 1989: 293–294; Исто 1888: 352–353; Гавриловић 1909: 556–559; Караџић 1969а: 140–141; Исто 1969б: 343).

Унутрашња ситуација у Милошевој Србији постајала је све напетија. Народ је био огорчен дажбинама и тортуром Милошевих кнезова. Особито се по рђавој управи огласио кнез смедеревске нахије Петар Вулићевић, који је за време Вујичиног боравка у Цариграду 1824. замењивао оца у управи. Једни извори тврде да је и сам био зао човек, а други приповедају да је Петар био добар, али да није могао да заузда службенике јер су се осилили и чинили су покре. У причи је остало забележено и то да су многи ондашњи пандури потезали пројом, изнетом за јело, кад би дошли у село на конак. Ако им се изнесе и проја и погача, а ни то им не буде по вољи, бацали су најпре проју, па за њом и погачу, вичући: „Беж’ проју, узјаха те погача“ (Милићевић 1888: 149; Михаиловић 1928: 91). Милутин Ђурђевић причао је сину Драгутину Жабарцу да су пандури од сељака тражили да им се пиле одере, па надува и тек онда послужи (Милићевић 1888: 150). Алекса Симић је чуо причу да је кнез Петар у неком селу тражио домаћину да му скувају чорбу од самих језика кокошињих (1997: 117).

Због тога се, у јануару 1825, подигне буна, под вођством Милоја Поповића званог Ђак. По њему је покрет прозван Ђакова буна.⁴ Родом из села Кусатка, бивши распоп, Милоје је био писар за време Првог српског устанка, а у време буне био је свињарски трговац. Из Смедеревске нахије немири су се пренели и у Јасеницу, а захватили су и делове Пожаревачке и Београдске нахије. Умало да се побуне и Ваљевци, а Драгачевци су се жалили на кнеза Васу да их зове „фукаром“ (Гавриловић 1909: 581). Кренувши из Кусатка, Ђак се у селу Жабари код Тополе састао с Милошевим преговарачима. Оптуживали су Кнеза и његове ортаке. Садржаје протеста исказују забележени наративи. Казује се да је један Врбичанин кудио Милошеву владу као дахијску, а током буне један сељак из Јасенице говорио је да је Карађорђевићев син послао „књигу“ да се дижу и да ће на пролеће доћи с Антонијем Пљакићем (Исто: 574, 593). Бунтовници су у Тополи држали Скупштину и поднели су захтеве. Жалили су се на дажбине, неслободну трговину, на чиновнике који мрсе у среду и петак и на „проклету“ породицу Вулићевић, алудирајући на Карађорђевићеву смрт и кумство (Исто: 576–577). Ђакова војска пак била је неорганизована и склона пљачки. И њихова непочинства упамћена су у причама. Савременици наводе да су бунтовници у Жабарима опленили лепеничког кнеза Ђорђа Парезана, а у Гарашима Милутина Савића, као и његову механу у Белосавцима. У Пожаревцу су похарали конак Милошевог брата Јована Обреновића (Милутиновић 1998: 339;

⁴ Ђаковој буни претходила је тзв. Рудничка завера (вид. Поповић 2003, 34–35).

Гавриловић 1909: 577). Находи се прича и о томе да је Јованова жена Круна једва избегла на коњу, спасивши се тако од похотљивог свештеника (Куниберт 1988: 181).

Покрет није трајао више од десетак дана. Милош је прикупио војску око Томе Вучића Перишића. Њему је, казује се, онда дао да носи сабљу коју су до тада пасала само његова браћа (Гавриловић 1909: 578). У Тополи, на брду Опленцу, Вучић је успео да разбије побуњенике, а Милоја Ђака ранили су у кук. Кнез Јован Вићентијевић из Кораћице затекао је изнемоглог Ђака у механи у Мокром Лугу, ухватио га је и одвео кнезу Милошу у Паланку. Осудили су га на смрт. Према варијанти приче, Ђака су посадили на белог коња, испод кога су му свезали ноге и извели га пред два реда постројене војске. Кнез Милош рече:

„Ово је, браћо, онај с кога сам морао потрзати вас од ваших кућа и послова, у ово зимње доба!“ Коња натерају да иде кроз војску, а војницима заповеди да пуцају. Пушке су пуцале, а Ђака је носио коњ до краја параде, где притрчи момак Јевремов и Ђака пиштољем докрајчи (Караџић 1969а: 97; Милутиновић 1998: 340; Милићевић 1888: 150).

Друга варијанта слична је у појединостима, али знатно другачија по смислу. Милош је заповедио да Ђаку пресуди народ да би, како мисли Алекса Симић, могао после рећи да га је народна маса убила из огорчења што се дигао против Кнеза. Метнувши Ђака на мршаву кобилу, пусте га међу шпалир. Осипао се плотун с обе стране, али Ђак није пао него је изашао жив. Онда притрчи Јеврем и саспе му метак у леђа. Пошто је Милош увидео расположење народа јер нико није хтео да гађа Ђака, он је почео да псује, претећи да ће „од сада још више убијати и вешати и ј..., него до сад што је то чинио“ (Симић 1997: 126; Милутиновић 1998: 340). Најпосле, Ђаку су одсекли главу и послали је у Крагујевац. У причи се памти да је Инце налбатин добио стотину гроша за посао, власник убијеног коња сто педесет, а кнез Јован Вићентијевић 1200 гроша јер је пронашао Ђака (Гавриловић 1909: 583). На другом месту се каже да је одсечена Ђакова глава послата везиру. Глава је набијена на шиљак, а тело стављено на точак. Приповедало се да је пред Цвети Ђакова жена отишла кнезу Милошу с молбом да скине мужевљево тело с точка и да га сахрани. Кнез се „сажалио“, па је жена укопала Ђака с леве стране олтара цркве у Кусатку (Милићевић 1888: 151).

После гушења буне, настали су освета и прогони. Кнез Милош се светио вођама. Крајем јула 1825, у селу Врбици, у колиби „лубњачи“, Милутин Гарашанин убио је Андрију Јокића, брата Карађорђевог буљубаше Петра Јокића и једног од коловођа буне у Јасеници. Наводи се и занимљив приповедни детаљ да је момак Милошев, Сараманда из Буковика, бацио мало сламе на ватру да би Милутин боље видео Андрију (Исто: 614; Симић 1997: 129; Караџић 1969б:

218). На другом месту се тврди да су злочин у Врбици извршили Сараманда и Илија из Бершића. Пошто су сељаци дознали, вели се да је Милош у Крагујевцу погубио човека из Белосаваца, оптуживши га за Андријину смрт (Караџић 1969а: 154). Према трећој верзији, Андрију Тополца су на спавању убили Сараманда и још неколико Милошевих момака, а да би заташкали злочин, пронесу глас да су га убили хајдуци. Тобоже се водила и истрага иако је, према сведочењу А. Симића, код Милоша виђено оружје и капут кнеза Андрије Јокића. Милош је убио и Петра из Селевца, за кога се сматрало да је био идејни вођа Ђакове буне. Како бележе савременици, Петар је био речит човек, отворено је критиковао Милоша и саветовао му је да пази како с народом поступа. Кад се ситуација смирила, Милош је заповедио Ђор-Ђури да убије Петра, што је он и учинио у некој шуми (Исто: 154, 399; Симић 1997: 129; Гавриловић 1909: 615–616).

После буне, Милош је објавио Прокламацију, приказујући Ђака као моралну пропалицу, а потом је сазвао и Ђурђевску скупштину. На Скупштини је ипак дао народу олакшице. Према забележеној причи, један сељак је рекао: „Хвала браћи која изгинуше у буни, они наш порез умалише, јербо не би Господар пореза умалио“ (Гавриловић 1909: 611). Према анегдоти, Кнез је опростио народу Смедеревске нахије због учешћа у побуни речима: „Било, па и прошло!“ (Милићевић 1888: 151).

Међутим, иако је Милош поправио многе недостатке владе, ипак је у априлу 1826. избила нова буна. Покренули су је браћа Ђорђе и Марко Чарапић из Белог Потока, синовци војводе Васе Чарапића. С њима је у договору био и рипањски учитељ Михаило Берисављевић (Поповић 2012: 36–37), који је у заверу упутио и београдског учитеља Петра Радосавкића како би му помогао око писања Прокламације, чији је наслов, вели се, гласио: *Поздравље народу српском, од мене, Александра, сина Карађорђева, ишло му је Милош удио оца секиром у љаву*. Потом се и у стиховима описују зла која је Милош чинио народу. Кнез је убрзо ухватио учитеља Берисављевића, који је показао планове завереника о ликвидацији Милоша, његове браће, Вучића, Паштрмца, Василија Поповића, који су, тврди се, већ Турци, а хоће да потурче и читав народ. Остале заверенике пронашли су код раковичке цркве. Мада су Чарапићи убили двојицу, потера је ликвидирала обојицу Чарапића и двојицу њихових другова, а двојицу су ухватили живе. Трагични догађаји предмет су наратива. Главе Чарапића послали су у Крагујевац, а тела су им сахранили на лицу места. Утом је из Ваљева приспео и Јеврем Обреновић и затекао је већ свршену ствар. Наредио је да се ископају тела погубљених и да се ставе на точкове на брду Торлаку, те је ухапсио још деветорицу осумњичених и осудио их је на смрт. Осморицу је погубио и ставио их је на точкове, а један је успео да утекне право кнезу Милошу који се, како се наводи, смиловао и опростио му живот. Ону двојицу које

су живе предали Милошу убију, једног ставе на точак крај Саве на Топчидеру, а другог на Карабурму покрај Дунава. Тиме је исказан пркос Аустрији зато што пропушта бунтовнике у Србију (Симић 1997: 131–137; Поповић 1950: 202; Гавриловић 1909: 617–637).

Учитељ Берисављевић претходно је у Крагујевцу дао писмену изјаву и одао је учитеља Радосавкића и једно момче из Ниша, Ђорђа, који им је такође пришао. Не знајући за то признање, Радосавкић је тврдио да није умешан. Иследници су захтевали да он напише какву казну заслужује ако се докаже да је његов рукопис у Прокламацији. Он је написао да му се изваде очи и одсеку руке и језик. Онда су му показали Берисављевићеву исповест, те је био приморан да и лично призна (Гавриловић 1909: 632). О овим догађајима живо се зборило и препричавало у традицији. Берисављевићу су одсекли обе руке и део језика, а Радосавкићу и момчету из Ниша по десну руку и део језика. Берисављевић и Радосавкић су преболели, а Ђорђе је умро. Радосавкић је пребегео у Аустрију, а за њим и Берисављевић. Као богаљи просили су до Беча. Берисављевић је тражио пензију од Аустрије, али и од кнеза Милоша, коме се обратио захтевом у стиховима:

Смртоносни удар немилостивог судилишта вашег, / Лишио ме јесте со-
вершенства телесног, / На век да плачем! / Мученички сам три године
већ доживио, / И многе сам новце моје све до сад истрошио, / И јошт сам
дужан! / Два пута сам у то време Императора аустријског молио, / И он
ме је царски свагда милостивејше обдарио, / Ал је мени више нуждније!
(Војиновић 2019: 29; Поповић 1908: 54; Гавриловић 1908: 637).

Казне су огласиле кнеза Милоша у свету као тиранина. Особи-
то су хетеристи и гркофили показивали богаље као потврду Мило-
шевог зверства. Европски листови изнели су Србе као „људождере“
(Куниберт 1988: 187–190; Караџић 1969а: 403; Гавриловић 1909: 324).
Сима Милутиновић је у Бечу читао у штампи о тој буни и о двојци
осакаћених завереника, показиваних по аустријској престоници као
страшна слика варварства. Потресен причама о Милошевој одмазди,
Сима се „сит наплакао и бога молећи најецца, науздис’о“, па је после
тога одлучио да каже Милошу шта мисли о његовој управи. Критич-
ко писмо послао је преко Вука Караџића. Налазећи да је то одвише
опасно, Вук писмо није предао Кнезу (Караџић 1969а: 98, 402; Гаври-
ловић 1909: 636; Љубинковић 2000: 51–52; Војиновић 2019: 28–32).

Већ наредне, 1827. године, Милош је дошао у отворени сукоб с
будућим најопаснијим политичким противником – Томом Вучићем
Перишићем. Историографија налази да је Кнез казнио Вучића јер
је због заслуга после Ђакове буне превише дигао главу (Милиће-
вић 1888: 79; Гавриловић 1909: 473; Поповић 2003: 41–42). Међутим,
у традицији се сукоб мотивише друкчијим разлозима, о чему по-
стоји занимљива прича. Наиме, 1827. Вучић је отерао из дома жену
Перунику, с којом је имао децу, и оженио се лепом и младом Аг-

нијом – Нулом (М. Гавриловић је назива Александром), пасторком Ђорђа Поповића Ђелеша и ћерком клефте Фармакија. Због брака с Вучићем, Агнија је напустила мужа Грка Апостола, који је њену мајку и њу ослободио харема јањинског одметника. Већ је то био разлог за сукоб пошто је Вучић прекршио моралне норме патријархалног породичног живота. Вучић је тада имао тридесет и девет, а Нула петнаест година. Томе се додаје епизода, према којој је Вучићев дванаестогодишњи син, клептоман, украо оцу кесу дуката. Вучић је оптужио послугу, али је маћеха ухватила дечака на делу и потказала га је. Вучић је ударио сина јатаганом (камџијом, према М. Гавриловићу). Растурање породице и особито кажњавање сина, односно унука, замерила је Вучићу његова мајка коју је он потом ишибао. Вук Караџић пише да је Вучић без узрока оставио жену с којом је имао децу, па се другом оженио за живота њеног мужа. Стару мајку је везао за шљиву, па је руком тукао (Караџић 1969а: 212). Милошев лекар Бартоломео Куниберт лечио је од озледа Вучићеву мајку, која се пожалила кнезу Милошу.

Кнез је већ био киван на Вучића јер је одбијао да без нове и младе жене борави у депутацији у Цариграду. Међутим, и Вучић је био срдит на Милоша због мешања у породичне ствари, па је потражио отпуст из службе. Нису му то дозволили грузански кметови који су га потраживали за кнеза, али кад им је Милош открио да је он избатаинао рођену мајку, захтевали су кнеза Петра Топаловића. Уверавајући да Вучићево пребијање мајке није обична „басна“ и „измишљотина“, Куниберт наводи да је Вучић био позван пред врховни суд у Крагујевцу, али се оглушио под изговором да се суд меша у приватни живот. Вучић је оптуживан и за убиство таста. Милош му је ускратио достојанство, узаптио имања и протерао га у Влашку, а најпосле му је допустио да се настани у Поречу, где је овај живео с Нулом и ћерком. Милош је послао Перунику њиховој деци у село Вучковицу, корећи Вучића што је оставио децу у беди. Живећи у Поречу, Вучић се уносно бавио трговином сољу (Куниберт 1988: 204–208; Гавриловић 1909: 468–471; Поповић 2003: 41–45).

Према анегдотском запису, прогнаном Вучићу Милош је у Пореч послао коња на дар и писмо увредљиве садржине: „Љубезни Вучићу! Шаљем ти овога хата на дар, и желим да имаш бољу памет од њега“ (Милићевић 1989: 296).⁵ Спомиње се још једно писмо, којим Милош 1828. обавештава Вучића да га протерује из земље

⁵ Даривање јунака коњем и оружјем сматрало се знаком најдубљег поштовања и витешког признања. Новопазарском паши било је стало да утврди мир са Србима, па је вратио Карађорђу дугу пушку коју је у јуришу изгубио и послао му је на дар „лепа арапског хата покривена скерлетом“ (Ранке 1864: 107). Како је поклањање коња било израз посебног уважавања, тако је и израз највеће увреде и понижења свакако морао да представља нагрђени коњ, пострижених ушију и репа, којег се дрзнуо војвода Павле Џукић да поклони Карађорђу. После тога, Џукић се добро чувао да којим случајем не дође на домак Карађорђевог пиштоља (Милићевић 1888: 803).

због породичних недела. На то му Вучић понизно одговара, а Милош га је поново примио у службу. Премда је кнез Милош случај с Вучићевом мајком искористио за лични политички интерес, после тога није више био обзиран према њој. Чак је, наводи се у анегдоти, поручио Сими Паштрмцу, који се пожалио на владање Вучићеве мајке, да је, ако се не поправи, истуче (Куниберт 1988: 468–471; Гавриловић 1909: 468–471).

Против Милошеве самовоље, Милета Радојковић⁶ је повео буну 1835. године. Милетина буна била је резултат старешинског договора у Крушевцу, у кући браће Симића. Као повод за састанак искоришћено је крштење сина Стојана Симића. Били су присутни: млађи Милошев син Михаило, у својству кума, и његова мати кнегиња Љубица, затим Милета Радојковић, Милија Здравковић Ресавац, Аврам Петронијевић, Ђорђе Протић, Милутин Петровић, Хајдук Вељков брат. Једни извори спомињу да се Кнегиња пожалила на рђаво Кнежево владање јер је била огорчена његовим неверствима. Критици су се придружили и остали, па је пао договор о буни. У Милетиној буни, један од најватренијих био је Ђорђе Протић, председник Великог суда. Према казивањима, њега је Милош казнио батинама 1829. године, на основу оптужби таста, грузанског кнеза Петра Топаловића, да је напаствовао шеснаестогодишњу свастикку (Милићевић 1888: 578; Протић 1998: 331). Протић и Стојан Симић залагали су се да се Милош убије. Остали нису били сагласни. Посебно је Милета Радојковић био за то да се Кнезу ограничи власт (Куниберт 1988: 360–363). М. Ресавац, М. Радојковић и С. Симић кренули су у Крагујевац с војском. Радојковић је успешно подигао Јагодински, Параћински и Крушевачки округ. Остала је позната његова изрека: „Кога позовеш па не дође – посеци, а кога не позовеш па дође – уби“ (Љушић 2004: 131; Милићевић 1888: 600). Приповеда се да је народ мобилисан под изговором да иде на босанску границу, те и да су старешине успут клеветале Кнеза. Приче памте да је особито Аврам Петронијевић агитовао против Кнеза, свог кума. Оптужујући га да мрси средом и петком, па да зато Бог кажњава Србију, његове су критике биле усмерене према повредама народне религиозности. Бедио га је и за неморал, да „мужеви и оцеви неће од данас моћи заштићивати своје жене и кћери од његових развратних покуда, које као да су код њега биле тим јаче што је старији бивао“ (Киниберт 1988: 364–365; Поповић 2012: 86–88).

Постоји више прича о томе како је Милош дознао за буну. Према варијанти, заверу су му открили Љубичини пратиоци Настас буљубаша и Петар Пекета Илић (Хаџић 1864: 65–66). Друга анегдота улогу весника придаје млавском капетану Милутину Петровићу. Иако

⁶ Кнез Милош је 1830. гонио пред судом Милету Радојковића. Кад је тужени помислио да је сасвим пропао, Милош је објавио опроштај. Вук преноси да су Милошеви људи јавно говорили да Кнез гони Милету због заслуга у Ђаковој буни (Караџић 1969а: 141, 145, 186).

је био учесник крушевачког договора, чим је стигао у Пожаревац, он је Кнезу открио заверу (Милићевић 1888: 599–600). Преноси се да се Милош у први мах уплашио, па да је кренуо да бежи у Влашку, али га је на два сата од Пожаревца наговорио Коца Марковић да се врати. Анегдотом се мотивисала доцнија Кнежева одлука да Коцу, у знак захвалности, постави председником Савета (Хаџић 1864: 66; Љушић 2004: 133). Завереници су ипак оклевали, па се окупљала војска и око Милоша, а и везир је понудио помоћ. Памти се да је Стојан Симић говорио: „Шта ћете, хтели смо чуда, а уплашили смо се“ (Љушић 2004: 139). Упркос све заоштренијим односима, Вучић је заштитио Кнеза. Договорио се са завереницима да не проливају крв. Њихови захтеви били су уставобранитељски циљеви и тежња ка образовању савета. Напослетку, Милош је дошао на Светог Саву у Крагујевац из Пожаревца и свечано је дочекан (Куниберт 1988: 377; Милићевић 1888: 602; Љушић 2004: 140–141; Поповић 2003: 72–73). О сусрету са бунџијама у Крагујевцу, Кнез је писао Коци Марковићу. Садржај писма анегдотски се препричавао:

Дочек којим сам од Крагујевчана дочекан, ја вам описати не могу. Мало напред послао сам био сина мог Мијаила к њима, који су сви, на реченој пољани скупљени, мене очекивали. Ту је био брат Јован, и брат Јеврем. Како сам ступио на пољану, сјахао сам с коња, а слатки мој Мијаило, узме са собом код себе стојавшег Милету, Симића, Ресавца и Протића. И приведе их к мени. Они признају своју погрешку и благодаре на милости, а ја пригрлим их к мојим прсима и ижљубим их, рекавши: „Отац љуби синове своје, и прима их, и кад погреше.“ Ту није никога остало, ко се заплакао није (Михаиловић 1928: 90; Куниберт 1988: 360–363, 377, 381; Хаџић 1864: 65–66; Милићевић 1888: 327, 535, 578, 599, 602, 621; Љушић 2004: 125–143).

Претходне буне кнез Милош је крваво угушио, а Милетина је прошла без испаљеног метка, али са бурним друштвеним и политичким последицама. Проглашен је Сретењски устав. То је био велики успех опозиције, тим пре што се Кнез две-три године раније сурово обрачунао са заговорницима устава. Догађаји су и анегдотски обликовани. Када се 1832. испољавало незадовољство због Милошеве самовоље, Јован Симић Бобовац је рекао: „Господар треба да да конституцију, па ће све бити мирно и задовољно!“ Јован Гавриловић се зачудио: „Откуд Бобовцу, просту човеку, та туђа реч ‘конституција’!“ У Ваљеву и Подгорини могла се чути прича да је баш та жеља за „конституцијом“ стала Бобовца живота. Он је у Крагујевцу доказивао да треба Србији устав. Када је пошао пут Ваљева кући, нападну га неки људи и испребијају. Причало се да је од тога умро 14. јуна 1832, а укопан је крај каменичке цркве чији је био ктитор. У Подгорини се верује да су оне људе који су тукли Бобовца послали они који нису хтели устав (Љушић 2004: 122; Милићевић 1888: 38; Ненадовић 1883: 517).

Пошто је Милош био приморан на доношење устава, његово састављање поверио је секретару Димитрију Давидовићу. Према забележеној анегдоти писца устава Кнез је упозоравао:

„Кумашине, чиниш волико, очи отварај, гледај што пишеш, да после немам главобоље!“ Давидовић га је храбрио, али је Милош био опрезан: „Е мој кумашине, да је то јахати коња, пасати сабљу и бити се с Турцима, знао бих ја шта бих радио, али то наше независно правленије мора да се повија по сваком јаком ветру. Зато ти гледај шта пишеш!“ (Милићевић 1888: 121–122; Љушић 2004: 147)

Устав је проглашен на Сретење 1835. године. Савременици преносе да се није много полагало на Кнежеве заклетве. Говорило се да ће уредбе трајати „до прве мене“ (Љушић 2004: 215). Заклињући се пред митрополитом, казивало се да је Милош уместо речи „не рушимо“ изговарао трипут „рушимо“ и већ је тада на Скупштини прорицао неуспех Устава (Хаџић 1864: 69; Љушић 2004: 146). Према причи, Милош и његови доглавници клели су се над Уставом, тако што су сви ставили руку на Јеванђеље. Пошто се заклетва свршила, Тома Вучић је рекао:

„Господару! Што си год досад грешио, нека је на твоју душу; а што погрешиш одсада, то нека иде на моју душу!“ Милош је одговорио: „Гледаћемо да не грешимо ни ја ни ви, а браћо, Бога ми, ја нисам анђео да никад не погрешим; само нисам ни ђаво – да се не поправим“ (Милићевић 1989: 167–168).

Кнез Милош је најзад осетио снагу опозиције. После Милетине буне окружио се телесном гардом од педесетак момака, за које је енглески конзул Хоџес приметио да не зна да их има који цар у Европи (Љушић 2004: 215). Колико је Кнез био на опрезу и како је настојао да изглади односе с опозицијом, сведоче и запажања Коце Марковића. Након доношења Сретењског устава жалио се Стевчи Михајловићу што на његово „добро јутро“ Милош једва одговори, а на Милетино клања до земље, дарује га, води му сина у Цариград (Исто: 158; Михаиловић 1928: 93–95).

Међутим, пошто је Сретењски устав хитро укинут, Кнез се обавезао да ће објавити други устав. Због одуговлачења створило се уверење да не одустаје од апсолутистичке владавине. Зато се против Милоша покренула пропаганда, а опозицији су пришли и Милошев брат Јеврем Обреновић, као и Тома Вучић Перишић.⁷ Притиснут јаким противницима, Милош је 1838. оформио уставотворну комисију, састављену и од пријатеља и од непријатеља (Љушић 2004: 196–197). Премда није било унутрашње сагласности, а на проблем уставности све су већи уплив имале Русија, Аустрија и Енглеска,

⁷ Иако је жеља за реформама и уставношћу Вучића одвојила од Милоша, у традицији се приповеда да је спор настао услед изостављања Вучићевог имена са списка за доделу султановог одликовања 1835. г. (Хаџић 1864: 137–138; Милићевић 1888: 80; Поповић 2003: 85–86).

Порта је одлучила да то питање реши у Цариграду. Анегдота каже да је кнез Милош рекао Лазару Тодоровићу: „Мој Лако, неће се овде правити Устав, но у Цариграду, а и боље тамо је гувно и ветар, па нека се тамо веје“ (Хаџић 1864: 199; Љушић 2004: 175).

Четврти хатишериф (Турски устав или Султански ферман) ве- зир је предао Кнезу на Калемегдану 16. јануара 1839. Приликом чи- тања Устава било је присутно око 2000 Срба јер се, према анекто- ти, пронео глас да ће се тада вршити расподела чиновничких места (Љушић 2004: 195). Пропаганду су ширили уставобранитељи да би дали што већи легитимитет Уставу. Наводи се да је Милош намр- гођено слушао читање. Устав је уништио Кнежев апсолутизам и ударио темељ правном поретку. Против Милоша била је одредба о формирању Савета од 17 доживотних чланова које је могла да смени једино Порта. Кад је почело спровођење Устава, састављен је Савет од Милошевих непријатеља. Председник је био Јеврем Обреновић. Одмах су уследили сукоби. Кнез је већ крајем априла 1839. избегао у Земун. Памти се да је Вучић захвалио Богу што их је ослободио Милоша. Према наговорима, Кнез се вратио у Београд, где је био под присмотром (Куниберт 1988: 274–278; Љушић 2004: 463–464). Као последњи покушај, Милош је организовао побуну на чијем је челу био његов брат Јован Обреновић. Звао је у помоћ и Јашар-пашу из Приштине (Љушић 2004: 473). Побунила се крагујевачка чета. Са- чувана је прича према којој је буљубаша крагујевачког двора Милић Тодоровић узбунио војнике, пребацујући што не чувају Господара него крагујевачке бабе. Војници су клицали да хоће Милоша, а не владу седамнаесторице. Уз претњу клетвом, позвали су војску из гарнизона у Крушевцу и Ђуприји: „Кои не пође не пошла му срећа у кући и кои издао издало га лето“ (Хаџић 1864: 22–23; Љушић 2004: 466). Одсудност тренутка испољена је призивањем реминисцен- ција познатих већ у традицији које се односе на позив у бој и клетву кнеза Лазара (Караџић 1988: 222, 229), као и на устаничку заклетву проте Атанасија Буковичког (Јокић 1980: 167). Крагујевачка војска је дошла до Трешње крај Београда, где их је Вучић опколио (Куни- берт 1988: 281). Побуњеници су се предали 28. маја. Вучић је војнике заробио и разоружао, свукао их је до кошуља и гаћа и понижене их пустио кућама. Најгоре је прошао капелмајстор Јосиф Шлезингер. Остало је упамћено да је предводник музичке „банде“ добио батине и да је поваљан у блато. Вучић је заробио и Јована Обреновића и почео је да спроводи страховладу. Сипријан Робер наводи да је Ву- чић тих дана био као „римски диктатор“ (Поповић 1950: 202; Љушић 2004: 471; Поповић 2003: 100–107).

О раду Скупштине у Београду, којој Кнез није присуствовао, сведоче занимљиве приче. Јован је признао да је иза буне стајао Ми- лош, па су на Скупштини С. Симић и Вучић подбуњивали народ. Казује се да су гневни људи захтевали каменовање кнеза Милоша:

„Нека изађе књаз да га камењем заспемо: сад видимо откуд нас је толико време лед био и нећемо више да нас мрак једе, као досад“. Утишавајући масу, Вучић и Симић су предлагали да за кнеза прогласе најстаријег Милошевог сина, а народ је викао: „Нећемо ни змиче од змије!“ Јован Хаџић наводи да је Јеврем Обреновић тада задрхтао (Хаџић 1864: 296; Љушић 2004: 476). Кнез Милош је најзад потписао оставку и одрекао се престола у корист старијег сина Милана 1. јуна 1839, те је с млађим сином Михаилом отпутовао у Влашку. Ту је, бележи Вилхем Рихтер, покуповао имања, где је претходно већ отишла његова милосница Даница (1984: 22–26).

Кнежев испраћај у изгнанство, на обали Саве, како преносе савременици, био је многољудан и потресан. Љубица је уз кукњаву испраћала Милоша, а он је молио да му опрости увреде (Хаџић 1864: 297). Анегдота памти да је Вучић рекао: „И моја је жена плакала кад је мене Милош терао, па нека сад и Љубица зна како је онда мојој жени било“ (Поповић 2003: 108). У причи се описује да се Кнегиња јауком опраштала и од Михаила. На растанку, Алекса Симић је грлио Михаила и нудио га да остане. Када се дечак отргнуо, Алекса му рече да се не срди – таква је судбина. Михаило је узвратио да злу судбину граде зли људи (Михаиловић 1928: 133–136). Мучну атмосферу једино је кнез Милош разбијао шалама. Довикивао је Стојану Симићу: „Хеј, Симићу! Твоја је жена у Влашкој, а моја остаје овде, па да се мењам са женама“ (Хаџић 1864: 297; Љушић 2004: 478). Прота Матија Ненадовић је плачно рекао Милошу: „Боље би било, Господару, да смо те сахранили него што сад под старост идеш у туђу земљу!“ Анегдота памти досетљив Кнежев одговор: „Не би, прото! Боље је да ја идем међу паметне људе, па да одонуд гледам како ви вадите очи један другом!“ (Милићевић 1989: 168). И Стевча Михаиловић бележи да је испраћај био пун туге и да је и најгори Кнежев непријатељ рекао: „Што сам клонуо, мајку му, као да сам оловом напуњен.“ Он наводи и бојазан Срећка из Трнавe⁸: „Тешко нама ако се враги, биће нам скупа мишја рупа“. А Јова Вељковић га је умиривао: „Не бој се, неће се вратити“ (Михаиловић 1928: 136; Љушић 2004: 478). Кад се отиснуо чамац низ реку, препричавало се да је Вучић бацио камен, бајући: „Кад се овај камен из Саве врати, онда се и ти вратио“ (Хаџић 1864: 297; Љушић 2004: 478)⁹. Варијанта анегдоте једнако врачање приписује и проти Матији Ненадовићу (Милићевић 1989: 302). Међутим, прича је древнија јер се у традицији претходно везује и за деспота Стефана Лазаревића.¹⁰

⁸ Чича Срећко из Трнавe био је чувен као један од најжешћих уставобранитеља. Милан Ђ. Милићевић пише да о њему „има доста прича; а има и његових изрека које, у одећи простој и као незнатљиви пристојаности, често садрже дубоко познавање људи и свега што бива с људма и међу људма“ (1888: 829).

⁹ Савремени Вучићев биограф наглашава да су сцене с испраћаја кнеза Милоша варљиве и непоуздане јер сведоци бележе различита сећања (Поповић 2003: 108).

¹⁰ „У народу се нашем приповиједа да је Високи Стефан по смрти оца својега побје-

Дакле, у периоду од 1815. до 1839. године, бурни политички догађаји у Србији постали су значајна историографска тема. Међутим, услед великог интереса по судбину друштвеног и народног живота, смутна политичка збивања и превирања описују се у традицији и у множини забележених и сачуваних наратива, који хронолошки тематизовани и обједињени око јунака и актера творе својеврсну усмену народну хронику важних историјских токова. Историјски садржаји тако су обликовани и у структурама усмених творевина: у анегдотама, изрекама, песмама, а веома је занимљива чињеница и то што су активирани и архаични жанрови попут предања, басми, клетви и прича о животињама. Виђене очима наивног сведока, посматрача и тумача, али и заинтересованог учесника или летописца, интерпретације историјских догађаја испољавају се у широком семантичком дијапазону – од сагласних драматизација закључака званичне историографије, преко аполошких примера и релативизације општих судова, па све до неуобичајених и апокрифних мотивација и представа. Такође, транспозицији историјске и политичке грађе у ткиво усмених приповедних и поетских жанрова доприносила је и карактеристична природа и особена појава кнеза Милоша Обреновића, који се у нашој традицији издвојио као једна од најподстицајнијих личности за усмено приповедно обликовање. Исто тако, присуство усмених жанрова у ширем корпусу релевантне историографске литературе упућује на закључак о неопходности свестранијих и помнијих истраживања секундарних фолклористичких источника.

ИЗВОРИ

- Гавриловић, Михаило. *Милош Обреновић*, I–II. Београд, 1908, 1909.
- Ђурић, Јанићије. „Копија историје сербске“. *Казивања о Српском устанку 1804*. Д. Самарџић, ур. Београд: СКЗ, 1980, 1–68.
- Јокић, Петар. „Причања о Српском устанку“. *Казивања о Српском устанку 1804*. Д. Самарџић, ур. Београд: СКЗ, 1980, 150–263.
- Караџић, Вук Стеф. „Српске народне пословице“. *Сабрана дела Вука Караџића*, IX. М. Пантић, ур. Београд: Просвета, 1965.
- Караџић, Вук Стеф. „Историјски списи I“. *Сабрана дела Вука Караџића*, XV. Р. Самарџић, ур. Београд: Просвета, 1969а.
- Караџић, Вук Стеф. „Историјски списи II“. *Сабрана дела Вука Караџића*, XVI. Р. Самарџић, ур. Београд: Просвета, 1969б.

гао у Московску, па послје неколико година одонуда с војском преко Маџарске дошао у Србију и с Турцима се био и надвладавши их и претјеравши преко мора бадио за њима свој буздован у море говорећи: „Кад овај буздован изашао на сухо, онда се и Турци вратили амо!, а буздован одмах сам изиђе на бријег; у том му се анђео јави говорећи: „И ти можеш и коњ ти може, али ти Бог не да“ (Караџић 1972: 320).

- Караџић, Вук Стеф. „Етнографски списи“. *Сабрана дела Вука Караџића*, XVII. М. Филиповић, ур. Београд: Просвета, 1972.
- Караџић, Вук Стеф. „Преписка I, 1811–1821“. *Сабрана дела Вука Караџића*, XX. Г. Добрашиновић, ур. Београд: Просвета, 1987.
- Караџић, Вук Стеф. „Српске народне пјесме II“. *Сабрана дела Вука Караџића*, V. Р. Пешић, ур. Београд: Просвета, 1988.
- Куниберт, Бартоломео. *Српски усџанак и ѿрва владавина Милоша Обреновића 1804–1850*, I–II. Београд: Просвета, 1988.
- Љушић, Радош. *Кнежевина Србија 1830–1839*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2004.
- Милићевић, Милан Ђ. *Поменик знамениџих људи у српској народа новијега доба*. Београд, 1888.
- Милићевић, Милан Ђ. *Кнез Милош у ѿричама*. Крагујевац: Светлост, 1989.
- Милутиновић, Сима Сарајлија. *Исџорија Србије од ѿочейка 1813-е до конца 1815-е ѿдине*. Београд, 1888.
- Милутиновић, Сима Сарајлија. „Тома Вучић Перишић“. *Србија 19. Века. Изабрани радови*, II. Р. Љушић, ур. Београд: Војна књига, 1998, 336–355.
- Михаиловић, Стефан Стевча. „Мемоари, у два дела, од 1813. до 1842. и од 1858. до 1867“. Ж. Живановић, ур. *Зборник за исџорију, језик и књижевност српској народа*, XVIII, Београд, 1928.
- Ненадовић, Константин. *Живот и дела великој Ђорђа Петровића Карађорђа, Врховној Вожда, ослободиоца и Владара Србије и живој њејови Војвода и јунака*, I–II, Беч, 1883.
- Поповић, Павле. „Из живота Јоакима Вујића“. *Лейоџис Маџице српске*, 248. Н. Сад, 1908, 49–65.
- Поповић, Сретен Л. *Пуџовање ѿ новој Србији (1878 и 1880)*. Београд: СКЗ, 1950.
- Протић, Ђорђе. „Образ књаза Милоша и његовог владања“. *Србија 19. века. Изабрани радови*, II. Р. Љушић, ур. Београд 1998, 320–335.
- Ранке, Леополд. *Исџорија српске револуције*. С. Новаковић, прев. Београд, 1864.
- Рихтер, Вилхелм. *Прилике у Србији ѿод кнезом Милошем до њејове абдикације 1839*. Крагујевац: Светлост, 1984.
- Симић, Алекса. *Сеђања Алексе Симића на књаза Милоша*. Крагујевац – Г. Милановац, 1997.
- Таљандије, Сен-Рене. *Србија Карађорђа и Милоша, исџоријска стџудија од усџанка 1804. до Једренској мира 1830*, Београд: Студио Ars medica, 1999.
- Хаџић, Јован. „Спомени из мојега дневника“. *Ојледало србско*, 1–10, Н. Сад 1864.
- Rubić, Stojan. „Narodne pjesme (Duvno u Bosni). Sabrao Stojan Rubić“. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*. Knjiga 25. Sveska 2. Zagreb, 1924: 363–371.

ЛИТЕРАТУРА

- Васиљевић, Радмила. „Војевање и страдање кнеза Симе Марковића“. 1804, часопис Задужбинског друштва „Први српски устанак“, X/14, Б. Златковић, ур. Орашац, 2019, 4–10.
- Војиновић, Станиша. „Писма кнезу Милошу о владању и власти“. 1804, часопис Задужбинског друштва „Први српски устанак“, X/14. Орашац, 2019, 25–32.
- Златковић, Бранко. *Први српски устанак у јовору и у швору*. Београд – Аранђеловац, 2007.
- Златковић, Бранко. „Грех и проклетство у усменим казивањима о Српској револуцији (1804–1815)“. *Српско усмено сиваралаштво*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2008, 323–346.
- Златковић, Бранко. „Усмени и писани извори романа „Смрт Карађорђева“ Пере Тодоровића“. *Пера Тодоровић – нови (и)огледи. Политичке идеје и књижевно-јубилистичко дело*. Београд – С. Паланка, 2014, 145–171.
- Златковић, Бранко. „Вук Караџић о Карађорђевој смрти“. *Лик Карађорђа у књижевности (1817–2017)*. В. Плана, 2017, 19–26.
- Љубинковић, Ненад. *Пјеванија црногорска и херцеговачка (будимска и лајпцишка) Симе Милутиновића Сарајлије*. Београд, 2000.
- Поповић, Радомир Ј. *Тома Вучић Перишић*. Београд: Историјски институт – Службени гласник, 2003.
- Поповић, Радомир Ј. *Аврам Пејронијевић 1791–1852*. Београд: Фреска, 2012.
- Стојанчевић, Владимир. *Милош Обреновић и његово доба*. Београд: Просвета, 1966.